

'דבריהם הם זיכרונם'

תורת חכמי ישראל ביום פטירתם

נתנאל אוירבך

כ"א כסלו

הרב צבי פסח פראנק

הלכה ודיפלומטיה

בתאריך כ"א כסלו חל יום פטירתו של הרב צבי פסח פראנק, שנפטר בתאריך זה בשנת תשכ"א (1960). הרב כיהן כרבה של ירושלים משנת תרצ"ו עד לפטירתו. כבר מגיל צעיר נצרבה ברב התודעה ליישוב הארץ,

שכן אביו היה מראשי אגודת 'חבית ציון' שנוסדה בקובנה, אגודה ששמה לה למטרה לקדם את רעיון יישוב ארץ ישראל באמצעות רכישת קרקעות, ובין-היתר רכשה את אדמות ה'חאן' בחדרה, שם השתכנה המשפחה. לאחר זמן עבר הרב לירושלים והחל את לימודיו בעיר, אך לא שכח את 'העם שבשדות'. בעקבות מצוקת תלמידי החכמים הצעירים, שלא נמצא להם מקום הוראה בעיר, הוקמה אגודת 'בני תורה' שמטרתה לצאת מחוץ לגבולות הישוב הישן ולהתערות בישוב החדש בהקמת מושבות חקלאיות ושליחת רבנים למושבות הקיימות. הרב פראנק היה חבר פעיל באגודה זו. שנים לאחר מכן, הוא המשיך לראות את השילוב בין התורה וההתיישבות, עת בה הקים את 'מדרש בני ציון', בית-מדרש ללימוד המצוות התלויות בארץ, בו למדו תלמידי-חכמים נושאים אלו שנזנחו במידה מסוימת בשנות הגלות, ועתה עם שיבת ישראל לארץ התעוררו שאלות מהשטח שיש לתת עליהן מענה הלכתי. תורת בית המדרש התכנסה בסדרת ספרים 'כרם ציון', שם מרוכזים בין היתר פסיקותיו ומאמריו של הרב פראנק. כמו-כן, תשובותיו ההלכתיות פרוסות על-פני סדרת השו"ת שלו, 'הר צבי'. סדרת ספרים נוספת היא 'מקראי קודש' על המועדים, שם העלה על הכתב את המפגשים שנערכו בימי החגים בביתו עם תלמידי החכמים בירושלים.

נדון באחת השאלות המשלבות הלכה ודיפלומטיה. במלחמת השחרור כבש צה"ל שטחים והתושבים הערבים ששהו שם ברחו והותירו אחריהם רכוש רב. ממשלת ישראל מינתה 'אפוטרופוס לנכסי הנפקדים' לשמור על נכסי התושבים, וכשישובו למקומם יושב להם הרכוש. נשאל הרב פראנק, למי שייכים המטעים והפירות שבשטחי הכיבוש?

לשאלה זו השלכה הלכתית, שכן אם הם שייכים לתושבים אסור לקחת את היבול, אך אם היבול עבר לבעלות ישראל ניתן לקחת ולהפריש תרומות ומעשרות.

הרב הראשי לישראל דאז, הרב עוזיאל, טען שהעמדת המדינה אפוטרופוס לשמירת נכסי התושבים מעידה שהם לא התייאשו מהרכוש שלהם ומתכוונים לשוב לאחר המלחמה, וכן המדינה מעוניינת בכך ולא מתכוונת לכבוש את המקום.

לעומתו טען הרב פראנק שהרכוש שייך לכובש, מדינת ישראל, וכיון שמעתה הוא רכוש יהודי יש להפריש מהיבול תרומות ומעשרות ולטבול את הכלים שהותירו התושבים. נראה שמחלוקתם מבוססת על 'כיבוש מלחמה', כפי שיתבאר.

ב'דרכי הקניינים' חפץ עובר מבעלות אחת לשנייה באמצעות מעשה קניין המלווה ברצון המקנה והקונה לעסקה, אבל בכיבוש מלחמה אין רצון של הנכבש לקניינו של הכובש, שהרי הוא אינו מעוניין שרכושו יעבור למי שכובש אותו. מכאן ניתן להסיק שכיבוש מלחמה המעביר את הבעלות

בנכסי הנכבש לכובש אינו חלק מגדרי הקניינים הרגילים המצריכים רצון קונה ומקנה, אלא עצם המציאות בשטח בה הכובש משתלט על נכסי הנכבש ומונע ממנו את שליטתו בנכסיו מהווה הפקעת בעלות, גם כאשר הנכבש אינו מעוניין בכך. לעומת זאת ניתן לומר, שהחוקיות ההלכתית של כיבוש מלחמה היא רק כדי להסיר את איסור הגזל, אך עדיין נדרש מעשה קניין כדי לייחס את הרכוש לכובש.

בצורה כזו, כיבוש מלחמה הוא חלק מדרכי הקניין וגם לגביו יש צורך בהתייאושות הנכבש מנכסיו כדי שיעברו לבעלות הכובש, וכל עוד הנכבש לא התייאוש אזי הכובש לא קונה.

הרב עוזיאל הסתמך על עמדת הממשל שהעמיד אפטרופוס לנכסי התושבים שברחו, ולדבריו משום כך הם לא התייאושו מרכושם ואין הכובש קונה אותם. לכן היבול והרכוש שייך לתושבי המקום שעזבו ומקווים לשוב. לעומתו סבר הרב פראנק, שכיבוש מלחמה אינו ככל הקניינים, והבעלות עוברת בעת הכיבוש גם כאשר הנכבש אינו מעוניין בכך. העמדת אפטרופוס לנכסיהם ע"י הממשל אינה מהווה אלא הצהרה דיפלומטית ואינה יכולה לקבוע את המציאות בשטח.

לאחר תשובת הרב פראנק כתב תלמידו הרב אליעזר יהודה ולדינברג:

מתוך הסתכלותו בחוכמת חיים בהליכות בני אדם במחשבותיהם ועלילותיהם הכיר והבין מתוכם ועל ידם הליכות תורת אל-חי הן בחלק ההלכה והן בחלק האגדה והמחשבה... זאת ידע גם ידע מערומי בני האדם, היחיד והציבור, שמערימים הרבה פעמים מסיבות שונות על-פני המציאות הנכונה ומעלים עליה צעיף של אמת מדומה, ולחדור פנימה אל נקודת האמת כדי לדון דין אמת לאמיתו... זוהי הוראת אמת לאמיתה של המציאות.